

ресурс] / Е. И. Казакова. – Режим доступа: [http:// festival.1september.ru/2004-2005/index.php?numb_artic=211161](http://festival.1september.ru/2004-2005/index.php?numb_artic=211161)

2. Ожегов С. И. Словарь русского языка : [ок. 57 тыс. слов] / С. И. Ожегов. – 20-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1988. – 750 с.

Надійшла до редколегії 28.01.11

УДК 1(091)

О. В. Кулик

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ ЙОГАННА ЛОТСЬКОГО

Проаналізовано та систематизовано соціально-філософські погляди мислителя XIX ст. Йоганна Лотського. Аргументовано належність цього автора, котрий народився в українському місті Львові, до традицій західноєвропейського Просвітництва.

Ключові слова: Й. Лотський, соціальна філософія, Просвітництво, історія філософії, гуманізм.

Проанализированы и систематизированы социально-философские взгляды мыслителя XIX в. Йоганна Лотского. Аргументирована принадлежность этого автора, который родился в украинском городе Львов, к традициям западноевропейского Просвещения.

Ключевые слова: И. Лотский, социальная философия, Просвещение, история философии, гуманизм.

In this article analyses and systemizes socio-philosophical views of the thinker of XIX century Johann Lhotsky. Belonging of this author who originated from Ukrainian city L'viv is argued to traditions of West-European Enlightenment.

Keywords: J. Lhotsky, Social Philosophy, Enlightenment, History of Philosophy, humanism.

У XIX ст. Й. Лотський був досить відомим у Відні та Лондоні, де він друкував свої наукові праці; багато про нього говорили і в Австралії, де він збентежив місцеве інтелектуальне життя. В Україні про нього нічого не було відомо ані тоді, ані зараз, хоча Лотський народився саме в українському місті – у Львові. Дана стаття покликана привернути увагу українського наукового співтовариства до цієї колоритної постаті та розробити основи для подальшого дослідження теоретичної спадщини Лотського.

Отже, народився Лотський 1795 р. у Львові (Лемберг), що тоді був частиною Австро-Угорської імперії. Він навчався в учбових закладах Львова, Праги, Берліна, Ляйпцига тощо. Докторський ступінь Йоганн Лотський отримав з філософії за дисертацію про метафізичні основи політики [4, с. 8]. Це відбулось у 1819 р. в провідному центрі німецької ідеалістичної філософії – в Йенському університеті, де на початку XIX ст. працювали викладачами, наприклад, Гегель, Фіхте, Шеллінг, Шиллер. У 1821 р. Лотський публікує книгу, зміст та сама назва якої яскраво маніфестує його світоглядну позицію – «Про Просвітництво, Культуру, Розвиток як найвищі цілі у житті Людства» [1, с. 286]. Філософські погляди Йоганна Лотського формувалися на ґрунті комплексу ідей саме Просвітництва.

Як цілком справедливо зауважував у «Критиці чистого розуму» І. Кант, гаслом Просвітництва був заклик: «Май мужність користуватися власним розумом!». Лотський мав таку мужність, однак, це привнесло в його життя чимало випробувань. У 1822–1828 рр. він був ув'язнений у Віденській тюрмі. Хоча свою роботу «Про Просвітництво...» Лотський і супроводив підзаголовком «Фантазія доктора Й. Лотського», ідеї, що містилися у цій книзі, були, на думку

низки дослідників, надто радикальні для тодішнього керівництва Австро-Угорської імперії. Інша версія причин ув'язнення Лотського – дані, що були у поліції імперії, щодо його участі в таємній організації карбонаріїв [2, с. 30]. Як пише Т. Ірвінг, «у багатьох європейських країнах того часу були молоді чоловіки та жінки, митці та інтелектуали, котрі думали подібно до Лотського, ідеалізуючи Розум, Націю та Народ. Вони вивчали, яким чином зв'язати ці абстракції та позбавлений спокою народ. Їхній проект, по суті, полягав у тому, щоб домогтися ув'язнення народом свого альтернативного майбутнього» [4, с. 12].

Після виходу із в'язниці Лотський переїхав до Бразилії, де, за протекцією Людовіга, ексцентричного короля Баварії, укладав гербарії для провідних університетів Європи. У 1832 році він прибуває в Австралію, де знов починає писати та публікувати твори, що містять соціальні ідеї в дусі просвітницьких теорій. В умовах підозрілого до нього ставлення з боку місцевої влади, Лотський намагається заробити на життя ефемерними проектами: він організовує експедицію на досі недосліджені терени Австралійського континенту, під час якої відкриває нові гори, річки та знаходить родовища золота; займається літографією та мистецтвом живопису; укладає словники слів аборигенів; читає колоністам лекції з ботаніки; відкриває вугілля біля зловісної каторги «Порт-Артур» в Тасманії; збирає унікальні ботанічні та зоологічні колекції (цей науковий внесок Лотського увічнено у назві родів рослин (Lhotskia) та риб (Lhotskya)) тощо.

Мабуть, найбільш відома соціально-філософська робота Лотського цього часу – це нарис «Цивілізація аборигенів», де він пропонує проект навчання тубільців основам цивілізованого життя. Лотський зазначає, що корінні австралійці живуть у «природному стані», однак, стосовно цього філософського поняття, він стоїть на позиціях не Т. Гоббса, котрий зображував природний стан як «війну всіх проти всіх», а висловлює погляди, ближчі до теоретичних побудов Ж.-Ж. Руссо.

Нагадаємо, у роботі «Про суспільний договір, чи принципи політичного права» Руссо писав, що мета політичної асоціації – це благоденство її членів, а ознакою успішного досягнення цієї мети є показник народжуваності. Мислитель зазначав: «Правління, при якому громадяни плодяться та примножуються, є безсумнівно найкращим. Правління, при якому народ зменшується та убожіє – є поганим». Й. Лотський аналогічним чином зауважує, що, при даному стані справ з колоніальним управлінням в Австралії, чисельність аборигенів скорочується, їхнє життя стає все скрутнішим, а тому необхідно вжити заходів зі зміни погляду на те місце у суспільстві, яке відводилось тубільцям. Він докоряє владі за те, що вона пасивно дозволяє вимирати і угасати бідній та безпомічній расі людей. Лотський пропонує принципово новий шлях розвитку – «цей шлях був революційним не в смислі насильницького повстання чи підривного замаху, а, скоріше, у смислі демократичного способу мислення» [4, с. 12].

По-перше, Лотський пропонує розглядати людей різних рас як рівних за здібностями. Він пише у «Цивілізації аборигенів»: «Розмістимо сотню представників (ми маємо на увазі дітей) нашої самовдоволеної цивілізації серед бідності австралійського бушу й ми побачимо, як вони будуть «демонструвати» свої уявні здатності: насправді вони будуть страждати та скорочуватись подібно до тих своїх ближніх, котрих наша цивілізація зневажає». Чи ось інший фрагмент щодо ідеї рівності людей: «Кажуть, що цим людям не подобається працювати. І це правда, що дорослих та закоснілих ледарів чорного походження не легко закликати до будь-якої праці чи порядку – так само, як і дорослих та закоснілих ледарів з берегів Темзи» [5, с. 3]. Щодо питання рівності людей Лотський є представником найбільш послідовного у плані гуманізму напрямку Просвітництва. Для порівняння: наприклад, такий відомий лідер Просвітництва як Ш.-Л. де Монтеск'є, у роботі «Про дух законів» писав наступне про чорношкірих африканців: «Ці люди є чорними з голови до п'ят і ніс у них настільки приплюснутий, що жаліти їх майже неможливо». Монтеск'є взагалі не вважав людьми цих осіб: «Неможливо припустити, що ці істоти є людьми, адже якщо ми їх за-

рахуємо до людей, то довелось б засумніватись чи належимо ми самі до числа християн».

Лотський демонструє гуманізм, що був справді рідкісним для його епохи. Він не лише вважає людей різних рас подібними, він відкриває світу самотню культуру народів, яких більшість його сучасників вважала лише тваринами. Наприклад, Лотський перший записує зразок музики тубільців Австралії та публікує з присвятою королеві Великої Британії Аделаїді ноти й слова «Пісні жінок з племені Менеро». В одній зі своїх статей Й. Лотський цитує думку Й. фон Гете, що людина, де б вона не мешкала, не може жити без поезії та мистецтва [9, с. 99].

Йоганн Лотський був переконаний, що, якщо всі люди за здібностями є рівними, то аборигенів можна навчити бути з питань цивілізації такими ж, як і європейці. Для описання цього процесу він використовує у своїх англійських роботах термін «human improvement» – «поліпшення людини», а для позначення результату даного процесу він застосовує поняття «reclaimed people», себто, «виправлені люди». Ці концепти відповідають викладеній німецьким просвітником Гердером у його праці «Ідеї до філософії історії людства» думці про те, що «шляхом виховання людина навчиться гуманності», а також уявленню Руссо «виправте погляди людей, і звичаї їх самі собою стануть чистіше». Віра у прогрес суспільства взагалі є притаманною для Просвітництва. Ж.-Ф. Лютар, називаючи цю ідею однією з метанарацій, порівнює наративи з міфами – якщо для міфів характерна фіксація основ легітимності в минулому, то для наративів – у майбутньому, де «істинна ідея обов'язково повинна здійснитися». Через те, що історія розглядалася просвітниками як прогрес – потяг до досягнення досконалості, а історичний процес наділявся розумністю, знання заявляли про себе у Просвітництві в якості інструмента радикального перетворення суспільства.

Лотський у своїй теорії «покращення людини» надає велике значення саме знанням. У якості місця, де слід створювати «покращених людей», він називає школу. Він зазначає, маючи на увазі негативний досвід відповідних місіонерських спроб, що необхідно добре знатися на «джерелах та рухах людської натури», щоб братися за справу навчання аборигенів.

У своїй соціальній програмі Лотський, по-перше, каже, що «можливо, перше, що потребують ці люди – це не стільки щоб їх катехізували, скільки гуманізували», віддаючи цілком у дусі Просвітництва перевагу світській освіті над релігійною. По-друге, він зауважує, що процес цивілізації повинен бути комплексним – навчання має проходити у школах-пансіонах, що є частиною родинних чи сільських господарств. По-третє, для закріплення виховного ефекту, після навчання діти повинні залишитися у тих же господарствах, будучи одруженими. На тверде переконання Лотського, у результаті такого навчально-виховного процесу аборигени «будуть, можливо, мати таких же франклінів та вашингтонів, байронів та шекспірів, як ті канібали та дикуни, котрих римляни колись звали піктами» [5, с. 3].

Прогресистська робота з автохтонним населенням була лише частиною соціально-філософської програми Лотського з перетворення суспільства. Як зазначають дослідники, він хотів змінити самий погляд людей на життя: «Лотський казав, що вільна конституція корисна тому, що вона може лібералізувати розум. Населення зможе переосмислити, як саме варто жити повсякденним життям» [2, с. 34].

У 1838 р. Й. Лотський відпливає у Велику Британію. Там він публікує звіти про свої експедиції та низку робіт, що маніфестують його соціально-філософські погляди. Другий період творчості Лотського (себто, після прибуття у Лондон) характеризується посиленням політекономічної складової його соціально-філософських уявлень. У його роботах цього часу все більше йдеться про філософський аналіз економічних реалій Європи.

Так, у праці «Відновлення суспільства як єдиний коригуючий засіб для країни, котра бідує» Лотський звертається до англійської нації щодо необхідності проведення гуманітарних реформ у релігійній та політичній царинах. А у

нарисі «Голод та революція» Лотський проводить прямий зв'язок між добробутом соціальних прошарків та ефективністю суспільства. У статті «Про випадки смерті від голоду та крайньої нужденності серед бідних класів», Лотський характеризує зазначені трагічні випадки як головні симптоми приходу суспільств у стан безладу, дезорганізації та пропонує план щодо виправлення цих лих столичних та інших великих міст.

Для розуміння цієї трансформації поглядів Лотського нам допоможе оцінка англійського філософа Томаса Карлейля, котрий, після спілкування з Лотським на початку 1840-х рр., визначає його як прихильника поглядів Джузеппе Мадзіні [3, с. 105]. Цей італійський мислитель та політичний діяч у своїй найбільш відомій філософській роботі «Обов'язки людини» саме й зв'язує тематику Просвітництва з роздумами над вадами капіталістичного суспільства XIX ст.: «Ідея, що існують невід'ємні від людської натури Права, зараз є визнаною та прийнятою (принаймні лицемірно та на словах) навіть тими, хто шукає як би не допустити здійснення цих прав. Чому ж немає покращення стану людей? Чому споживання продукції – замість того, щоб бути рівно розподіленою серед членів Європейського суспільства – стало концентруватись у руках небагатьох, у руках класу нової аристократії, що формується? Чому свіжий імпульс, наданий промисловістю та комерцією, має результатом не достаток багатьох, а розкіш небагатьох?» [10, с. 7].

Підсумовуючи, зазначимо, що соціально-філософські ідеї Лотського не отримали суттєвої підтримки в інтелектуальних колах свого часу. Після його смерті (1866 р.) на довгий час творчість Лотського була забута. Лише у другій половині XX століття почали з'являтися перші матеріали, присвячені Й. Лотському, однак ці дві-три невеличкі роботи присвячені чи аспектам біографії, чи політичній діяльності Лотського. У наш час, коли викладено в Інтернет оцифровані книги Лотського, що зберігались у британських та австралійських бібліотеках, дослідницька робота щодо його філософської спадщини вперше стає по-справжньому можливою.

Отже, в якості висновків зазначимо таке. Соціально-філософські погляди Й. Лотського формувались під впливом філософських ідей мислителів Просвітництва. Зокрема, спостерігається певний паралелізм між поглядами Лотського і окремими концептами Гердера, Гете, Руссо. Ми стверджуємо, що у питанні гуманізму теорії Лотського більш послідовні, ніж, наприклад, ідеї Монтеск'є. Також нам уявляється можливим виокремити два періоди у соціально-філософській творчості Й. Лотського. Після 1840 р. просвітницькі ідеї Лотського все більше доповнюються соціально-філософськими роздумами над вадами економічного розвитку сучасного йому суспільства.

Бібліографічні посилання

1. Allgemeines Repertorium der neuesten in-und ausländischen Literatur. № 1–2. – Leipzig : C. Cnobloch, 1821. – 558 s.
2. Cahill R. Radical Sydney: Places, Portraits and Unruly Episodes / R. Cahill, T. Irving. – Sydney : UNSW Press, 2010. – 336 p.
3. Collected Letters of Thomas and Jane Welsh Carlyle: August–December 1842. – Durham : Duke University Press, 1987. – 293 p.
4. Irving T. The Southern Tree of Liberty: The Democratic Movement in New South Wales before 1856 / T. Irving. – Sydney : Federation Press, 2006. – 290 p.
5. Lhotsky J. Civilization of the aborigines / J. Lhotsky // The Sydney Gazette and New South Wales Advertiser. – 1832. – 6 October. – P. 3.
6. Lhotsky J. Hunger and revolution / J. Lhotsky. – London : E. Wilson, 1843. – 38 p.
7. Lhotsky J. On cases of death by starvation, and extreme distress among the humbler classes... / J. Lhotsky. – London : J. Ollivier, 1844. – 47 p.
8. Lhotsky J. Regeneration of society, the only corrective for the distress of the country... / J. Lhotsky. – London : Stewart and Murray, 1845. – 36 p.
9. Lhotsky J. The State of the Arts in New South Wales and Van Diemen's Land / J. Lhotsky // The Art journal. – London: Virtue and Co., 1839. – P. 99–100.

Надійшла до редколегії 27.01.11

УДК 1 (091) (477)

Т. В. Лисоколенко

Слов'янський державний педагогічний університет

КОНЦЕПТ ВІРИ В АКАДЕМІЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ УКРАЇНИ XIX СТ.

Проведено аналіз творів П. Авсенєва, В. Карпова та І. Скворцова. Встановлено наявність особливих рефлексій при розумінні феномену віри, суть яких полягає не в запереченні цінності розуму людини в процесі пізнання, а у визнанні його обмеженості при намаганні збагнути тайни одкровення та проникнути в позарозумові сфери.

Ключові слова: віра, ірраціональне пізнання, розум, духовність, душа.

Проведен анализ работ П. Авсенева, В. Карпова и И. Скворцова. Установлено наличие особенных рефлексий при трактовании феномена веры, суть которых заключается не в отрицании ценности разума человека в процессе познания, а в признании его ограниченности при попытках постичь тайны откровения и проникнуть в трансцендентные сферы.

Ключевые слова: вера, иррациональное познание, разум, духовность, душа.

The thesis represents analysis of philosophical works by P. Avsenyev, V. Karpov and I. Skvortsov. The analysis revealed peculiar features in understanding the phenomenon of faith, which avoid the negation of the human mind's value in the process of cognition and establish the boundaries of the mind in order to see the enigma of revelation and transcend to the spheres beyond our thinking.

Keywords: faith, irrational cognition, mind, spirituality, soul.

XIX ст. для історії української філософії є суперечливим і цікавим, воно відрізняється поліфонічністю піднятих тем та уподобань. Це час кризи раціоналізму, коли поступово формується висновок, що ті ідеї та ідеали, які народилися в лонах Просвітництва, не витримали випробування часом, оскільки виявилися неспроможними вдоволити запитів людини. У пошуках нових шляхів осягнення реальності, представники філософської думки звертаються до царини релігії, бо саме тут було можливим побудувати новий світогляд, який дозволяв би розкривати усю багатогранність складного життя почуттів людини. На теренах України розвитком цього напрямку історико-філософського знання займалися центри класичної академічної філософії – Київська духовна академія та Університет Святого Володимира. У цих навчальних закладах формується власна філософська традиція, що спирається на вчення церкви та за формою є наближеною до Середньовічної філософії Західної Європи. З одного боку, рамки релігійної літератури спрямовують філософське світобачення на людину «духовну», з іншого – можливість використання літератури Західної Європи сприяє поширенню різноманітних філософських течій. Не заперечуючи кантівського сумніву, академісти використовували його для пошуків духовної істини, збагачуючи православне бачення свідомості філософським осмисленням буття, щоб свободу та волю людини повернути до релігійних заповідей. Однією з головних стає проблема визначення місця віри в духовному житті людини.